

Vesna Đukić Dojčinović

SEDAM UZROKA TRANZICIONE KONFUZIJE¹

Prvih godina tranzicije, kulturna politika grada Beograda suočila se sa određenim brojem problema i strateških dilema koje su karakteristične za savremena društva. Međutim, ove dileme u našim uslovima kod aktera kulturne politike izazivaju tranzicionu konfuziju pre svega zbog toga što još uvek nije uspostavljen demokratski kulturni sistem koji bi bio utemeljen na demokratskim institucijama i procedurama odlučivanja o ključnim pitanjima kulturnog razvoja. Konfuzija se grupiše oko sedam ključnih problema, a to su:

- nedovoljno razvijeni mehanizmi za konsultacije sa građanima i aktivno participiranje javnosti u procesu donošenja odluka od značaja za kulturu grada;
- dominacija “državnog modela” uprkos zalaganju javnosti za “paradržavne modele” kulturne politike;
- nedovoljno razvijeni partnerski odnosi između gradskih i opštinskih organa uprave;
- nedovoljno definisani strateški ciljevi kulturne politike;
- kulturni turizam koji još uvek nije shvaćen kao razvojna strategija;

¹ Tekst je napisan na osnovu analize građe prikupljene tokom realizacije istraživačkog podprojekta “Modeli i instrumenti kulturne politike grada Beograda” koje je tokom 2002. godine sproveo istraživački tim Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka Srbije. Istraživanje “Modeli i instrumenti kulturne politike grada Beograda” je kao potprojekat izdvojen iz dugoročnog strateškog istraživanja “Kulturne politike Srbije” na osnovu podrške Skupštine grada koju je dobio u okviru javnog konkursa raspisanog marta 2002. godine. Istraživanje Kulturne politike Srbije od 1989. do 2001. godine je dugoročni razvojno-istraživački projekat koji je pokrenut 1999. godine. Ciljevi istraživanja su identifikacija ključnih nosilaca kulturne politike na nacionalnom i lokalnom nivou; poređenje procedura za donošenje ključnih odluka, finansijskih i drugih instrumenata u kulturnoj politici Republike; razvijanje metodologije za uporednu analizu kulturnih politika u zemljama jugoistočne Evrope; pisanje završnog izveštaja i preporuke Ministarstvu kulture i gradskim organima uprave. Istraživanje treba da pomogne započetim reformama u kulturi, kao i dizajniranju nacionalne i supraregionalne kulturne politike.

- nedovoljno definisani kriterijumi kadrovske politike i
- nedovoljno jasno profilisani odnosi između kulture i medija².

Ovim nisu iscrpeni svi problemi vezani za modele i instrumente, već samo jedan broj njih koji se, na osnovu analize prikupljene istraživačke građe, može smatrati prioritetnim za rešavanje u narednom kratkoročnom periodu.

Prvi problem

USPAVANI AKTERI

Prema Klodu Molaru, francuskom teoretičaru kulture i ideologu kulturnog inženjeringa, kulturni sistem čine dve ose koje se seku i četiri porodice koje se nalaze na levoj i desnoj, gornjoj i donjoj strani ove dve ose. Po horizontalnoj osi, prostire se tržište kulture, na čijoj se levoj strani nalazi porodica stvaralaca, a na desnoj publika kojoj su namenjena umetnička dela. Po vertikalnoj osi, prostire se kulturna politika na čijoj se gornjoj tački nalazi porodica donosilaca odluka, a na donjoj – porodica posrednika. Porodicu stvaralaca čine umetnici,

- ² Zaključci su izvedeni na osnovu analize gradje prikupljene tokom istraživanja kao i tokom drugih istraživačkih projekata Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka:
- upotreba dokumentacije iz Skupštine grada Beograda i Sekretarijata za kulturu (planovi i izveštaji o radu, poslovnici o radu, nacrti budžeta i sl.), prikupljene u periodu mart/decembar 2002;
 - intervjui sa fokus grupama (50 ispitanika) obavljani u Beogradu, u periodu od 30. oktobra do 2. novembra 2002;
 - otvoreni intervjui sa ministrom kulture Republike Srbije, april 2002;
 - otvoreni intervjui sa članom Izvršnog odbora Skupštine grada Beograda zaduženim za kulturu, oktobar 2002;
 - intervjui sa sekretarom Sekretarijata za finansije Skupštine grada, novembar 2002;
 - istraživanje javnog mnjenja (po kvotnom uzorku od 240 ispitanika), obavljeno u Beogradu tokom decembra 2002;
 - Geokulturna karta Srbije – elektronska baza podataka o kulturnom potencijalu Srbije, dugoročno istraživanje;
 - Ključna pitanja tranzicije u kulturi, međunarodna i regionalna konferencija, Beograd, februar, decembar 2002;
 - Nove kulturne politike Srbije, debata o decentralizaciji, Skupština grada Kragujevca, april 2002;
 - intervjui sa fokus grupama u Somboru, Kragujevcu, Užicu i Šapcu, 120 ispitanika, septembar/oktobar 2002, istraživanje sprovedeno u okviru projekta “Kooperacija i dijalog u izgradnji efektivnih lokalnih kulturnih politika”;
 - Modeli i instrumenti kulturne politike, debata u okviru akcionog projekta “Kooperacija i dijalog u izgradnji efektivnih lokalnih kulturnih politika”, Skupština grada Kragujevca, oktobar 2002;
 - Savetovanje “Kultura i turizam – intersektorsko povezivanje i multidisciplinarno obrazovanje”, Sokobanja, januar 2002;
 - Istraživanje: “Kadrovi u kulturi, GSIZ, Analiza razvoja kulture u Beogradu 1981–1985”, 1985, inv. br 4017;
 - Istraživanje: Muzeji i galerije u Srbiji, mart-maj 1996.

pisci, interpretatori i izvođači umetničkih dela. Publiku čine povremeni i stalni “konzumenti” umetničkih dobara i vrednosti isto kao i ne-publika. Donosioci odluka se nalaze u sva tri sektora kulture: u javnom, to su organi vlasti – ministri, direktori ustanova kulture, producenti, u privatnom – direktori ustanova kulture, banaka, preduzeća i korporacija koji finansiraju umetničku proizvodnju – donatori, sponzori, mecene, i, u trećem, nevladinom, civilnom sektoru – predsednici udruženja, fondacija i drugih nevladinih (civilnih) organizacija. Posrednici su mediji – umetnički kritičari, novinari, elita – akademici, doktori nauka, eksperti, intelektualci (Za šire razmatranje videti: Klod Molar, *Kulturni inženjering*, Klio, str.22).

Međutim, dok teorijski gledano kulturni sistem čine četiri porodice, *javni* kulturni sistem Beograda čine faktički samo dve, aktivne porodice. One su, pri tom, u velikoj meri pokretljive (jedan broj članova tih porodica prelazi iz jedne u drugu) zbog čega, jednim delom, obe porodice imaju iste članove. To su porodice donosilaca odluka i posrednika. Porodicu donosilaca odluka čine članovi organa gradske uprave (član Izvršnog odbora zadužen za kulturu, ostali članovi IO, odbornici Skupštine grada) i direktori ustanova kulture i umetnosti koje se finansiraju sredstvima iz budžeta grada. Kad je ova porodica u pitanju, u njoj apsolutno dominiraju odbornici koji su za svoj mandat dobili podršku od građana na lokalnim izborima 2000. godine i to po osnovu pripadnosti političkoj stranci na čijoj su se listi nalazili. Po tom kriterijumu, oni i glasaju.

Napomena: Pošto od Skupštine grada, i pored zvaničnog zahteva, istraživački tim nije mogao da dobije stenogramske beleške sa skupštinskih sednica, intervjuisan je gradski sekretar za finansije sa ciljem da se istraživači bliže upoznaju sa procedurama odlučivanja o budžetu grada – razdeo za kulturu. Tom prilikom, sekretar je rekao da predlog Izvršnog odbora ide na Skupštinu pred 110 poslanika. Izlaže izvestilac ili predsednik gradske Vlade. Pošto su poslanici većinom različitih profesija, imaju vrlo malo dodirnih tačaka sa kulturom, od partijske pripadnosti zavisi i njihovo glasanje, a trenutno je DS većina i to apsolutna. Kriterijum za glasanje je i pripadnost određenoj opštini, a ne struka.

Kada su u pitanju drugi članovi porodice donosilaca odluka – direktori ustanova kulture, oni, pre svega, odluke donose samo na nivou svojih ustanova i nemaju direktnog uticaja na proces odlučivanja u Skupštini grada. Pored toga, pošto se postavljaju od strane Izvršnog odbora, a ne na osnovu javnog konkursa, može se zaključiti da su i oni, indirektno, ako ne direktno, okrenuti ostvarenju političkog programa političkih stranaka koje učestvuju u gradskoj vlasti. U suprotnom, gradska vlast – koja ih je imenovala, može da ih razreši ove dužnosti.

Na osnovu svih ovih činjenica, jasno proizilazi da se sve ključne odluke u oblasti kulturnog sistema grada donose u Skupštini grada – u porodici donosilaca odluka i to po političkoj osnovi. Dakle, i pored činjenice da su od lokalnih

izbora 1996/1997. godine na vlasti političke stranke demokratske provincijencije koje se načelno zalažu za demokratske institucije, one se još uvek nisu razvile. Porodica donosilaca odluka se nije razgranala i još uvek nije postala vrsta “ekonomsko-političko-kulturnog kompleksa” koji jednim delom počiva na kulturnim industrijama i otvara se prema mecenatstvu (više videti u Klod Molar, *Kulturni inženjering*, str 40). I bez obzira na postojanje nekoliko velikih preduzeća koja sponzorišu kulturnu produkciju, (i uprkos novom Zakonu o oslobađanju od poreza na promet za koji se najviše u Skupštini Srbije zalagao upravo član IO Skupštine grada zadužen za kulturu), njihovi direktori i menadžeri nisu uključeni u proces donošenja odluka, već svoju kulturnu politiku vode nezavisno od javne kulturne politike (ili, nezvanično, kao u vreme Miloševića – u ime javne kulturne politike). Koliko se može uočiti analizom upotrebne dokumentacije, među njima nema ni organizovane i sistematske koordinacije, a još manje institucionalizovanih partnerskih odnosa. Ovo, uostalom, potvrđuju i predstavnici velikih preduzeća koja sponzorišu kulturnu i umetničku produkciju koji su tokom oktobra 2002. učestvovali u intervjuisanju fokus-grupa, ističući da bi sponzorima dobro došao godišnji plan Ministarstva kulture ili neke državne institucije, kako bi mogla da se predvide sredstva za ulaganje u kulturu.

Kada je u pitanju komunikacija i uspostavljanje institucionalnih partnerskih odnosa, isto se može reći i za predsednike udruženja, fondacija i nevladinih organizacija koje su tokom poslednjih 10 teških godina za kulturu grada davale značajan doprinos kulturnoj i umetničkoj produkciji, a koji nemaju institucionalizovanu ulogu u procesu odlučivanja na nivou grada.

Porodica posrednikâ je nešto složenije strukture od porodice donosilaca odluka. Nju čine članovi stalnih radnih tela Skupštine grada i Izvršnog odbora – a to su saveti i komisije. Prema Poslovniku o radu Izvršnog odbora, ovo telo je obrazovalo Komisiju za kulturu koja *razmatra* (ne odlučuje!) sva pitanja iz ove oblasti koja su u nadležnosti IO i o tome podnosi izveštaj. Predsednik komisije je član IO, zadužen za oblast za koju se obrazuje komisija, dok su ostali članovi ovog tela pojedinci – eksperti za određena pitanja. Nesporna je činjenica da Komisija za kulturu predstavlja demokratsku instituciju koja ima uticaja na odluke koje se donose u oblasti kulture, pa tako i na kreiranje budžeta koji je jedan od osnovnih instrumenata kulturne politike. “Oni stručno procenjuju šta je prioritetno za ulaganje ili daju svoje stručno mišljenje u koje oblasti treba ulagati. Imaju svoju inicijativu i ona se poštuje”, rekao je gradski sekretar za finansije u intervjuu koji je vođen u okviru istraživanja. Gorica Mojović, predsednik ove Komisije, o njoj se takodje izrazila pozitivno: “Naša Komisija za kulturu je tako strukturirana da se tu nalaze kompetentni ljudi. (...) Sve oblasti su pokrivene i pre nego što se prečiste predlozi po konkursu, članovi Komisije prijave na konkurs pregledaju zajedno sa stručnim saradnicima Sekretarijata za kulturu i prave preliminarnu selekciju. Posle se u Sekretarijatu za kulturu

obrađuje preliminarna verzija programa za sledeću godinu. Onda počinju dugi pregovori unutar Skupštine vezani za finansiranje, na koliko sredstava se može računati, pa se zajedničkim planiranjem dolazi do nekog optimalnog rešenja onoga što su želje i zahtevi i onoga što su realne mogućnosti budžeta”³. Međutim, Komisija za kulturu nije jedina komisija koja se bavi razmatranjem pitanja u nadležnosti Izvršnog odbora. O tome gđa Mojović takodje govori u svom intervjuu: “ (...) mi smo se u gradu potrudili da donesemo što je moguće više nekih rešenja, odluka, prosto da bismo uredili neke stvari. Formirali smo komisije. Pitali ste za savetodavna tela. Ja sve vreme pominjem ovu Komisiju za kulturu koja je nekako centralna jer ona je ta koja odlučuje o osnovnim programima. Međutim, sve manifestacije imaju svoje savete. Postoji i Komisija za samostalce (samostalne umetnike). Formirali smo prvi put Komisiju za dodelu ateljea. Znači, u svakoj oblasti, gde god postoji potreba da se o nečemu arbitrira, odlučuje i utvrđuju prioriteta – postoji savet ili komisija..”

Prema Poslovniku Skupštine grada, za razmatranje i rešavanje pojedinih pitanja, i Skupština grada, takodje, može da obrazuje savet i komisije kao stalna radna tela. Članovi ovih tela su odbornici Skupštine grada i predstavnici građana. Međutim, iako se ukupan broj članova, kao i broj članova iz sastava odbornikâ i građana utvrđuje aktom o obrazovanju ovog tela, u Poslovniku se eksplicitno ističe da broj građana koji su članovi radnog tela, po pravilu ne može biti veći od jedne trećine. S obzirom da savet može imati od 7–11 članova, to znači da najmanje 2, a najviše tri “građanina” može da bude član ovog tela. To svakako, i bez obzira na kriterijume za njihov izbor, ne može predstavljati reprezentativnu demokratsku instituciju koja građanima omogućava da njihova mišljenja i stavovi budu zastupljeni prilikom odlučivanja u vezi sa svim ključnim pitanjima kulturne politike grada.

Činjenica da građani mogu biti zastupljeni samo do jedne trećine od ukupnog broja članova Saveta za kulturu, dakako, ne bi predstavljala naročit problem kada bi građani u kulturnom sistemu grada Beograda imali svoje jasno definisano mesto i ulogu. U svim kulturnim sistemima oni mogu da se organizuju u okviru zasebne porodice publike. Ova porodica, svakako, s obzirom da se kulturni razvoj finansira od sredstava građana, i s obzirom da su građani neposredni korisnici kulturnih i umetničkih dobara i vrednosti, ima interes da utiče na ključne odluke u oblasti kulturne i umetničke produkcije na nivou grada. Međutim, porodica publike u kulturnom sistemu grada nije institucionalno organizovana, niti istupa organizovano kao porodica. To je istovremeno problem inertnosti same porodice, koliko i samog kulturnog sistema. Rešenje za ovaj problem nalazi se, s jedne strane, u građanskoj inicijativi (još

³ Deo otvorenog intervjua sa članom Izvršnog odbora Skupštine grada Beograda zaduženim za kulturu, oktobar 2002

uvek nije razvijena u toj meri da bi bila javno vidljiva), a s druge strane, u mehanizmima za konsultacije i participaciju građana (nisu aktivirani zbog čega građani nemaju instrument za učešće u procesu oblikovanja razvojnih strategija). Iako su ovi mehanizmi rasprostranjeni i razvijeni u jednom broju zemalja u okruženju, kada je Beograd u pitanju, izlazi da obe strane – i građani i organi javne uprave, svojim nečinjenjem, daju aktivan doprinos nedovoljnoj profilisanoj demokratikih institucija kada je u pitanju kulturni sistem grada. I građani treba da postanu aktivniji i organi javne uprave treba da stvore uslove za participaciju građana u procesu donošenja ključnih odluka, da bi te odluke odražavale opšti interes stanovništva. Uostalom, u bukvaru demokratije, kao objašnjenje za odrednicu “lokalna samouprava” navodi se misao Slobodana Jovanovića “Samouprava je škola u kojoj se građani uče da sami sobom upravljaju”. Od javne uprave se očekuje da ih u tome ne sprečava, već da im to omogući.

Porodica stvaralaca takođe, kao i porodica publike, nije institucionalno organizovana o čemu svedoče inicijative za osnivanje strukovnih sindikata umetnika za koje se tek krajem 2002. godine počela da interesuje porodica stvaralaca (sindikata glumaca se izdvojio iz sindikata dramskih umetnika). Međutim, na osnovu javnih debata koje su pokretane u poslednje vreme, može se reći da ova porodica ne reaguje preventivno, da bi sprečila određene probleme, ili proaktivno, da bi išla u susret određenim problemima, već reaguje kada se problem posredstvom medija pojavi u javnosti kao što je krajem 2002. godine bio problem davanja za socijalno, invalidsko i penziono osiguranje umetnika. Porodica stvaralaca grupisana oko umetničkih udruženja je tada reagovala tako što je nakon nekoliko meseci neuspešnih pregovora, zahtevala ostavke republikog i gradskog ministra kulture. Međutim, ostavke svakako ne bi rešile problem, već samo pokrenule pitanje odgovornosti jedne strane u pregovorima, iako je i druga strana sasvim sigurno delila odgovornost za nepostizanje kompromisnog rešenja.

Drugi problem

DIREKTNA KONTROLA ILI DELEGIRANA ODGOVORNOST?

Na osnovu svega prethodnog, jasno proizilazi da se sve ključne odluke u oblasti kulturnog sistema grada donose u Skupštini grada – po političkoj osnovi. Takođe, pošto se sve ključne odluke donose na sednicama Skupštine grada, to implicira zaključak da je na delu državni model kulturne politike.

To i ne bi bio problem, pošto je ovaj model razvijen u nekoliko kulturnih imperija sveta (Francuska, Italija), pa bi mogao biti i u Srbiji, da javno mnjenje ne insistira na “depolitizaciji kulture i kompletnom čišćenju društva i zakona” (stav fokus grupa u svim gradovima u kojima je sprovedeno istraživanje). Zbog

toga se organima javne uprave preporučuje da razmotre prednosti i nedostatke paradržavnog modela (arms length principle) koji je, takodje, veoma rasprostranjen u velikom broju evropskih zemalja (Velika Britanija, Holandija, Norveška, Finska, Švedska, Madjarska, Litvanija i dr).

Za razliku od državnog modela u kojem državni organi uprave imaju direktnu kontrolu nad raspodelom budžetskih sredstava, a na osnovu toga i nad strateškim planiranjem razvoja kulture i umetnosti i svim ostalim instrumentima kulturne politike, paradržavni modeli su zasnovani na delegiranju odgovornosti u oblasti odlučivanja o strateškim pitanjima kulture na nezavisna ekspertna tela – umetničke i kulturne savete koji mogu biti organizovani na republičkom, regionalnom, gradskom ili opštinskom nivou. Zbog toga je za implementaciju ovog modela potreban politički konsenzus. U tom slučaju, država se ne amnestira od odgovornosti za kulturni razvoj, već organi javne uprave zadržavaju ingerencije u oblasti kreiranja budžeta i zakonodavnog okvira razvoja, dok odlučivanje o strateškim prioritetima prenosi na umetničke i kulturne savete.

Razlozi za delegiranje odgovornosti nalaze se u preovlađujućem stavu fokus grupa u šest velikih gradova i opština u Srbiji (Beograd, Kragujevac, Sombor, Šabac, Užive). Ti stavovi se mogu svesti na nekoliko ključnih zaključaka od kojih je ključni taj da država mora da definiše idejni koncept, nacionalne ciljeve i strateške prioritete u svim sektorima, a naročito u kulturi, a da strategije kulturne politike treba da razvija “društvena (intelektualna) elita” koja bi bila distancirana od politike. Preovlađujuće je mišljenje da strategija kulturne politike ne postoji ni na nivou grada ni na nivou zemlje, a kao razlog tome navodi se nepostojanje “društvene (intelektualne) elite”. Iako ispitanici misle da je važna uloga društvene elite, oni je ne dovode u vezu sa nevladinim sektorom pošto uloga nevladinog sektora nije baš svima sasvim jasna. I pored toga, stiče se utisak da je on važan faktor u kulturnoj politici i kulturnoj atmosferi svih gradova, zbog čega ispitanici očekuju još veću podršku NVO u oblasti kulture. Kada država ne želi da se potpuno oslobodi odgovornosti prema kulturi, a ni kultura ne želi da se u potpunosti oslobodi države jer onda pretila opasnost od snižavanja umetničkih vrednosti i od nekontrolisane komercijalizacije kojom bi upravljalo isključivo tržište, potrebno je da javni, privatni i civilni sektor ujedine svoje snage (za šire razmatranje videti: Peter Rot, *Sponzorisanje kulture*, Clio).

Kada je naša država u pitanju, ona se, iako u krizi, nije odrekla kulture o čemu svedoči postojanje Ministarstva kulture na nivou vlade Republike Srbije, Odbora za kulturu i informisanje u okviru Narodne Skupštine Republike Srbije, kao i brojni članovi izvršnih odbora skupština gradova i opština u Srbiji koji su zaduženi za kulturu. O tome svedoče i izdvajanja za kulturu iz republičkog, gradskih i opštinskih budžeta. Pitanje je, međutim, da li država želi da upravlja kulturnim tokovima direktno i neposredno, preko državne admini-

stracije i resornog/resornih ministarstava, ili želi da odgovornost u oblasti strateškog planiranja razvoja delegira na nezavisna paradržavna ekspertska tela.

Dakle, ako država ne želi da se oslobodi odgovornosti prema kulturi, a ne želi ni da ključne odluke o kulturnom razvoju donose profesionalni političari koji ne poznaju probleme u oblasti kulturne i umetničke produkcije, menadžementa u kulturi i umetnosti i kulturne politike, onda država delegira svoju odgovornost na nezavisna ekspertska tela koja su za “dužinu ruke” udaljena od politike.

Na to pitanje još nismo dobili odgovor od javnih organa uprave u Srbiji. Ministarstvo kulture na republičkom nivou, još uvek nije formiralo čak ni savet za kulturu, iako je on predviđen važećim zakonom o opštem interesu u oblasti kulture koji je donet još u vreme Miloševićevog režima (koji je nastojao da centralizuje svo odlučivanje u ruke političke elite, a ne da njihovu odgovornost u odlučivanju delegira na paradržavna tela!).

Ako ne znamo šta država misli po pitanju nezavisnog nacionalnog saveta za kulturu, znamo šta intervjuisani učesnici fokus grupa po svim ovim pitanjima misle i žele. Na osnovu tih odgovora može se zaključiti sledeće:

- Ispitanici preferiraju paradržavnom modelu zasnovanom na “arms length” principu koji u ovom trenutku preovlađuje u većini evropskih zemalja. Oni veruju da država i dalje treba da izdvaja određena sredstva iz državnog budžeta pokazujući time da je za nju kultura od nacionalnog značaja. Međutim, oni žele da država ne raspolaže tim sredstvima direktno već preko paradržavnih, ekspertskih tela;
- Ideja ispitanika je da to telo treba da čini društvena (intelektualna) elita. Neko ko nije profesionalni političar, ko je distanciran od politike, ko je neposredno zainteresovan za kulturni razvoj i ko o tom kulturnom razvoju može kompetentno i odgovorno da odlučuje!
- Drugi zaključak koji se može izvesti na osnovu stavova intervjuisanih učesnika fokus grupa u Kragujevcu odnosi se na njihovu konstataciju da je mešanje politike u kulturu nepoželjno, ali teško ostvarljivo. Ovaj stav je, svakako, reakcija na vreme Titove i Miloševićeve monopartijske države kada je razvojem kulture upravljala jedna politička partija. Zato danas građani Srbije zaziru od svih političkih partija i od politike uopšte.

S druge strane, ni posle dve godine nakon inauguracije demokratske vlade i parlamenta na republičkom nivou, a ni nakon pet godina na gradskom nivou, ne nazire se politički konsenzus u pogledu delegiranja odgovornosti u oblasti strategija razvoja kulture sa političara na nezavisna ekspertska tela, niti organi javne uprave pokazuju spremnost da se pokrene inicijativa za javnom debatom na tu temu.

*Treći problem***ZASTUPLJENOST OPŠTINA**

Članovi Izvršnog odbora beogradskih gradskih i prigradskih opština koji su zaduženi za kulturu su tokom intervjuisanja fokus grupa⁴ najviše bili zaokupljeni nezavidnim položajem lokalnih organa uprave navodeći kao osnovni problem male ingerencije i lošu komunikaciju sa Skupštinom grada. Ovde treba istaći da sve skupštine opštine Grada Beograda imaju člana Izvršnog odbora zaduženog za kulturu, osim Skupštine opštine Stari grad, Skupštine opštine Savski venac i Skupštine opštine Zvezdara. To ukazuje da najveće, najurbanije opštine, s najviše značajnih kulturnih ustanova, nemaju ingerencije da brinu o kulturi na svojoj teritoriji, a zbog nejasnog zakonskog okvira, nedostatka finansijskih sredstava i nedovoljne komunikacije sa Skupštinom grada, ne mogu ni da utiču na odluke koje se donose i promene situaciju u korist jačanja kapaciteta opština za samostalno planiranje i upravljanje kulturnim razvojem.

Problem nejasnih nadležnosti i predstavnici Ministarstva kulture i predstavnici beogradskih opština koji su učestvovali u radu fokus grupa percipiraju kao problem zakonodavstva koje nije jasno definisalo šta je lokalna zajednica i koje su njene nadležnosti. Pritom, predstavnici opština veruju da nedostatak nadležnosti u oblasti finansiranja značajno utiče na ulaganja u razvoj kulturnih vrednosti od lokalnog značaja. Tokom intervjuisanja, oni su izneli i utisak da "prigradske opštine bolje prolaze", jer imaju »status varoši«, opštine iz centra grada su u dobrom položaju, jer o svemu brine Grad, a najgore prolaze gradske opštine sa periferije (Čukarica, Rakovica, Voždovac) o kojima se grad nedovoljno brine (pogotovu o selima sa tih područja). Nezadovoljstvo fokusiranošću Skupštine grada gotovo isključivo na opštine iz centra je logična posledica nedostatka ingerencija gradskih opština, što je, uistinu, paradoksalna situacija pošto se u njima nalaze naznačajnije nacionalne i gradske ustanove kulture, najveći broj publike (lokalne i turista) živi na ovim opštinama, a one nemaju nikakve nadležnosti nad tim.

Član Izvršnog odbora Skupštine grada, gđa Gorica Mojović je, govoreći o ovom problemu tokom otvorenog intervjua organizovanog u okviru istraživanja "Kulturne politike grada Beograda", potvrdila da beogradske opštine "skoro nemaju nikakve nadležnosti u kulturi, tako da ne možemo da govorimo o nekoj lokalnoj kulturnoj politici", ističući da je "veoma važno da se donesu takvi zakoni da i lokalna samouprava ima više nadležnosti".

Problem koji se može uočiti analizom ovakvog iskaza je u činjenici da je novi Zakon o lokalnoj samoupravi već bio donet u vreme kad je gđa Mojović

⁴ Istraživanje je održano 30. oktobra 2002.

intervjuisana. Prema njenim rečima ovaj Zakon “propisuje neke nadležnosti opština, a ono što nemamo, to je zakon o glavnom gradu, tako da su gradske opštine u nerazrešenoj situaciji. Do donošenja zakona o glavnom gradu ni gradske opštine nemaju gotovo nikakve nadležnosti. Imaju u drugim oblastima nadležnosti koje im je grad preneo, a imaju neke nadležnosti koje se prećutno tolerišu”. Iz ovog njenog iskaza se može zaključiti da bi grad mogao opštinama da prenese nadležnosti i u oblasti kulture, kao što je preneo u drugim oblastima, uostalom – kao i sredstva za izvršavanje tih nadležnosti, što grad ne čini, a član IO Skupštine Grada o tome nije dala nikakvo objašnjenje u svom intervjuu.

Zanimljivo je, međutim, da u lifletu Demokratske stranke (koja ima apsolutnu većinu u Skupštini grada), izdatom posle osam meseci demokratske vlade, decentralizacija vlasti stoji kao jedan od prioriteta. Tu se navodi da je Zakon o lokalnoj samoupravi pripremljen i da se nalazi na javnoj raspravi, i da pored njegovog usvajanja ostaje na usvajanje Zakon o glavnom gradu, kao i promena postojećih zakona koji onemogućavaju puno ostvarenje lokalne samouprave, kao što je Zakon o sredstvima u svojini Republike. Kako je Zakon o lokalnoj samoupravi u međuvremenu usvojen u Narodnoj skupštini Srbije (iako predstavnici lokalne samouprave i građani imaju primedbe na njegove odrednice), u oblasti decentralizacije, ostaje da budu učinjena naredna dva koraka. Pošto, prema iskazu člana IO Skupštine grada Beograda, od prvog Zakona zavise nadležnosti opština u oblasti kulture, on je od velikog značaja za decentralizaciju kulturne politike grada. Drugi Zakon, je, međutim, još značajniji budući da stvara uslove za fiskalnu decentralizaciju, od čega suštinski zavisi da li će opštine moći da ispoljavaju svoje nadležnosti koje su im date Zakonom o lokalnoj samoupravi. Tako izlazi da, do usvajanja tog zakona, opštine nemaju mogućnosti da ostvaruju lokalnu samoupravu, iz čega opet sledi da Srbija još uvek nije decentralizovana, i nakon dve godine demokratske vlade.

Kada je u pitanju decentralizacija, i intervjuisani učesnici fokus grupa u ostalim gradovima i opštinama Srbije jednoglasno ističu da je decentralizacija nužna, ali da bi Zakon o lokalnoj samoupravi trebalo jasno da eksplicira ingerencije kako ne bi dolazilo do preplitanja nadležnosti između gradova, opština i republike (videti više izveštaj o istraživanju fokus grupa).

Dakle, može se zaključiti da koordinacija između nivoa upravljanja u kulturi nije optimalna, efikasna i efektivna pošto zakonima koji postoje nisu jasno definisane njihove nadležnosti u oblasti kulturnog razvoja na nivou republike, grada i opština. Ovaj problem, međutim, nije novog datuma. On je prisutan tokom čitavog istraživanog perioda, dakle od 1989. pa sve do 2002. i može se sagledati u godišnjim izveštajima Skupštine grada u kojima se kao problemi koje je uočio sekretarijat za kulturu navode “nedefinisana prava osnivača i odnosa između Grada i Republike”, kao i neregulisane i pravno nedefinisane obaveze grada prema ustanovama čiji su osnivači opštine (videti izveštaje Sekretarijata za kulturu za 1996, 2000.).

Koliko su nejasna prava osnivača na relaciji Republika – Grad – Opština, primera radi, ilustruje odluka da Republika Srbija preuzme od Grada Beograda prava i dužnosti osnivača prema jednoj od najznačajnijih nacionalnih ustanova kulture, Narodnom pozorištu u Beogradu, doneta je septembra 1990. godine, 122 godine nakon osnivanja ove ustanove od naročitog nacionalnog značaja! Danas još uvek postoje nerazjašnjena prava osnivača i odnosa na relaciji Republika – Grad Beograd – opštine za nekoliko drugih ustanova kulture kao što su Istorijski arhiv Beograda, Biblioteka grada Beograda, centri za kulturu i galerije na teritoriji gradskih opština.

Intervjui sa fokus grupama pokazali su i da je poslednjih godina pokidana komunikacija na svim nivoima. Trend se oseća i dalje – posebno su opštinski organi uprave nezadovoljni komunikacijom sa Gradom, ali smatraju da je ipak bolja od saradnje sa Ministarstvom kulture. S druge strane, oni ističu da beogradske opštine same treba da odlučuju po pitanjima kulture, a da bi to bilo moguće grad treba da se odrekne “tutorstva”. Istovremeno, takav stav ukazuje na nedovoljnu lokalnu inicijativu gradskih i prigradskih opština. Ako se ima u vidu da se predstavnici lokalne samouprave žale na lošu komunikaciju i nezainteresovanost grada – postavlja se pitanje zašto je ne poboljšaju?! Kao odgovor na to pitanje predstavnici ovih opština navode da su “Skupština grada i Ministarstvo kulture dva zida koja demorališu da se bavite kulturom”. Dalje tragajući za rešenjem problema loše komunikacije, oni ističu da bi predstavnici Skupštine Grada i Gradskog sekretarijata za kulturu trebalo da posećuju ustanove kulture jedanput mesečno, kako bi čuli probleme i registrovali stanje u njima. Ističući potrebu za boljom horizontalnom komunikacijom, navode da je neophodna razmena iskustava lokalnih organa uprave (prvi put se ovako okupljaju i upoznaju i navode: “potrebno je da nas neko okuplja”). Međutim, činjenica da predstavnici opštinskih organa uprave očekuju da ih “neko okuplja” s jedne strane ukazuje na veliku inertnost i nedostatak proaktivnog odnosa prema problemima kulturnog razvoja, a s druge – na centralizaciju procesa upravljanja i pored formalnog demokratskog ambijenta. Ovo je naročito indikativno ako se ima u vidu da predstavnici nevladinih organizacija i umetnici kao pozitivnu tekovinu nakon 5. oktobra ističu da je došlo do otvaranja javnih organa uprave tako da svako može da izađe pred gradske i republičke organe uprave “na način na koji hoće”.

Na kraju treba reći da tranzicija nije moguća bez sposobne i dobro organizovane administracije koja zna da prepozna i odgovara na zahteve i potrebe građana te zajednice. Administracija koja zna kako da prethodni planski sistem sa rigidnom birokratskom strukturom transformiše u moderan, fleksibilan i racionalan sistem koji je okrenut efikasnom zadovoljavanju potreba društva u celini i pojedinaca koji to društvo čine.

Četvrti problem

ZAČARANI KRUG STRATEŠKOG PLANIRANJA

Svi učesnici fokus grupa u svih pet gradova u Srbiji (Užice, Šabac, Kragujevac, Sombor, Beograd) se slažu da ne postoji eksplicitna KP, kako na nivou države tako ni na nivou grada – ne postoje jasni ciljevi i prioriteti, a samim tim nema ni strategija razvoja. Oni ističu da bi država morala da reši neka ključna pitanja (Ustav, regioni...) koja bi omogućila kreiranje nacionalne strategije. Tek onda bi se stvorili uslovi za strateške planove na nižim nivoima. Međutim, kako su rešenja problema na nacionalnom nivou daleko, predstavnici Ministarstva kulture i informisanja su uverenja da bi moglo da se krene i “odozdo”, dok ostali probleme na nivou države smatraju nepremostivim ograničavajućim faktorima.

Kao razlog za nepostojanje nacionalne strategije razvoja kulture, predstavnici Ministarstva navode da ne postoje jasno definisani regioni, tako da država još dugo neće moći da definiše strateški plan; takođe ne postoje ni jasne ingerencije, kao što nema ni osnovnih zakona, Ustava, na osnovu čega bi država mogla strateški da planira. Zato su oni mišljenja da je kreiranje strategije “odozdo” – bolje rešenje. Ono omogućava pravljenje strateških planova na lokalnim nivoima, pri čemu je potrebno da manje sredine ili ustanove prave strateške planove, a na osnovu njih bi se, kad se steknu uslovi, mogla izvesti strategija na republičkom nivou.

Član IO Skupštine grada Beograda zadužen za kulturu, međutim, misli da je potrebno da postoji nacionalna strategija koja definiše prioritete razvoja u oblasti kulture. Ona je odgovarajući na pitanje – Da li verujete da gradovi i opštine treba da oblikuju lokalne kulturne politike ili kulturna politika treba da bude oblikovana na nivou države – rekla: “Što se tiče države, resornog Ministarstva za kulturu, vlade i parlamenta Srbije, oni daju sistemski okvir za kreiranje lokalne kulturne politike. Naravno, mislim da je neophodno da imamo nacionalnu strategiju kulturnog razvoja, što podrazumeva nekoliko osnovnih stvari i nekoliko osnovnih pravaca, ali to bi bila strategija koja se propisuje i zakonima, nekim opštim aktima i nekim prioritetima kulturne politike. Ne može se sve ostaviti lokalnoj samoupravi i ne treba sve da bude na nivou lokalne samouprave. Ali, ako se kao država opredeljujemo za neku strategiju, za neke prioritete, a mislim da treba da se opredeljujemo u svim oblastima, onda to treba da bude i u kulturi. Ono što je neophodno da država radi, što je bitan momenat te državne politike, to je ravnomernost i regionalni razvoj. Mislim da država treba da bude korektiv u smislu da taj ravnomerni regionalni razvoj i ulaganje u kulturu budu bar toliki da neke regije, neke opštine ne ostanu po strani. Dakle, država, sistemska rešenja, zakoni, ujednačenost regionalnog razvoja i podrška da bi se održao taj finansijski ujednačen regionalni razvoj”.

Na pitanje da li na nivou grada postoje definisani kratkoročni i dugoročni strateški planovi u oblasti kulture, ili je plan sastavljen od zbira strateških planova ustanova i projekata koji se finansiraju iz budžeta Skupštine grada, član IO zadužen za kulturu je odgovorila “Nismo bili u prilici, za ove dve godine, da uradimo dugoročnu strategiju razvoja i dugoročni plan jer je sve bilo neuradeno”, dodavši da “nema kreiranja strategija razvoja grada bez učešća ljudi koji se nalaze u tim institucijama”, i “nema jedinstvenog planiranja ni razvoja bez interakcije između ustanova i organa upravljanja”.

Tako izlazi da se tranziciona kulturna politika vrti u začaranom krugu u kome se ne zna da li planiranje treba da započne od institucija i ide ka republici, ili treba da započne od republike i ide ka nosiocima kulturne i umetničke produkcije. Ta dilema podseća na onu da li je starija kokoška ili jaje. S obzirom da predstavnici Skupštine grada nisu prihvatili poziv za učešće u intervjuisanju fokus grupa, na žalost nismo u mogućnosti da navedemo njihov stav po ovom pitanju. Međutim, ovaj problem ilustruje i dilema člana IO Skupštine grada Kragujevca Slavice Trifunović koja se na debati o modelima i instrumentima kulturne politike (organizovana u okviru akcionog projekta “Izgradnja lokalnih kapaciteta”) zapitala “kako će ustanove kulture da naprave strateški plan razvoja bez gradskog ili nekog drugog plana (*prim. aut.*: nacionalnog) koji bi služio kao reper”.

Peti problem

TRŽIŠTE KULTURE – DA ILI NE

Na osnovu analize aktera kulturne politike, jasno se može sagledati da horizontalna osa kulturnog sistema – koju je Klod Molar video kao tržište kulture, još uvek nije razvijena. Dve porodice, smeštene na levoj i desnoj tački ove ose (stvaraoci i publika), ne prepoznaju pravu prirodu njihove veze zato što ih je monopartijska politička kontrola šest decenija unazad “vaspitavala” da se odupru komercijalizaciji kulture i umetnosti. To nije bilo nemoguće samo stoga što je iz državnog budžeta izdvajan svaki dinar koji se utroši u kulturi. Tako su i stvaraoci bili plaćeni za svoj rad, i tako je publika mogla da ide na sve umetničke i kulturne programe besplatno. Država je bila veliki i jedini sponzor. Iako je za uzvrat očekivala ideološku poslušnost, takav kulturni sistem decenijama nije imao potrebu da razvija svoju horizontalnu osu, dok je vertikalna bila čvrsto zacementirana u ideologiji političke partije na vlasti. Istina da je država poslednje decenije XX veka izgubila svoje sponzorske kapacitete, ali, sistem se po inerciji održavao. Danas je pitanje kako će se on u buduće razvijati?!

Ako se grad Beograd odluči da svoj kulturni sistem razvija u pravcu u kojem se razvijaju svi kulturni sistemi u Evropi, onda, sasvim izvesno, kulturni turizam mora da prepozna kao razvojnu strategiju kulturne politike. U velikom broju

metropola sveta (Rim, Beč, Pariz, London, a sve više i Prag, Talin i drugi gradovi bivšeg istočnog bloka), kao i u drugim turističko-kulturnim gradovima (Venecija, Plovdiv i sl) zahvaljujući kulturnom turizmu kao profitabilnoj grani kulturne industrije, kulturna politika se više fokusira na ograničenje broja posetilaca nego na njihovo uvećanje. Razlog tome je “noseći kapacitet” kulturnog potencijala koji ne sme biti ugrožen. Da bi on bio zaštićen, urbani menadžment gradova koji razvijaju kulturni turizam treba da gleda u budućnost koliko i u prošlost. I svakako ne sme da bude prepušten samo turističkom sektoru!

To zahteva dinamične i interaktivne intersektorske odnose između kulture, turizma, arhitekture i urbanizma, obrazovanja, sporta, privrede i zanatstva – rečju, različitih resora koji su do sada delovali izolovano. Danas je potrebno da se oni udruže na projektima održivog razvoja grada. I to pre svega na nivou opštinskih organa uprave koji treba da kreiraju mehanizme i procedure intersektorskog povezivanja. Tek kad ovi mehanizmi i procedure zažive na nivou opština i grada u obliku dugoročnih programa i strategija održivog razvoja, može se očekivati da će svi lokalni potencijali, uključujući i turističko-kulturne potencijale biti aktivirani. Pritom – *aktivirani* znači oživljeni, stavljeni u funkciju ostvarenja konkretnog cilja!

Osnov svakog razvoja treba da bude jasno artikulirana razvojna politika i strategije za sprovođenje ove politike. Dakle, organi uprave (zato se i zovu organi uprave jer oni treba da upravljaju razvojem!) prvo treba da definišu ciljeve i prioritete razvoja i to dugoročno i kratkoročno. Tek onda kulturni i turistički menadžment znaju šta treba da rade. Nažalost, to kod nas najčešće nije slučaj, već se sve radi stihijski i bez plana. Kulturni potencijali naše zemlje su veliki ali su, zbog nedostatka planiranja i jasno definisanih ciljeva i strategija razvoja, razvojni rezultati mali. Zato se retko susrećemo sa dobro osmišljenom i oblikovanom turističko-kulturnom ponudom. A kad nema ponude, nema ni potražnje. Ili, što je u Beogradu još više na delu, kad kulturno-turističku ponudu oblikuje samo turistički sektor, onda kultura od toga niti ima koristi, niti je takva ponuda dostojno reprezentuje.

Drugi problem proizilazi iz činjenice da svaki sektor radi za sebe, teško se sporazumevaju i nemaju permanentne i dobro koordinirane odnose. To je logična posledica dosadašnjeg sektorskog razumevanja razvoja. Ako se razvoj razume kao zbir razvoja pojedinačnih oblasti – urbanizma, arhitekture, saobraćaja, trgovine, turizma, kulture, obrazovanja... onda, sasvim logično, dobijamo sektorski autizam. Danas se, međutim, na sve ove oblasti gleda kao na dimenzije ukupnog razvoja, utkane u jedinstven multidimenzioni sistem. Zato je osnovno rešenje za ovaj problem uspostavljanje međusektorske saradnje i to na svim nivoima: i na nivou državne administracije, i na nivou pokrajinske i na nivou lokalne administracije. Tek kada se ova saradnja ostvari, postojaće os-

novni preduslovi za koordiniranje urbanističke, kulturne i turističke politike. To pokazuje i član 10 Essenske deklaracije koji kaže da se povezivanjem različitih razvojnih dimenzija i novim vidovima saradnje i partnerstva mogu stvoriti sinergički efekti u mnogim oblastima urbanog i regionalnog razvoja. Razvoj ovakvog multidimenzionalnog sistema zahteva takvu razvojnu politiku koja bi u sebi integrisala i kulturnu i ekonomsku i urbanističku politiku i sve druge razvojne politike različitih razvojnih oblasti. Sve one zajedno bi imale za cilj da promovišu kulturne potencijale na lokalnom nivou i stvore uslove da gradovi lokalnom stanovništvu postanu privlačna mesta za život i rad, a turistima za upoznavanje lokalnog kulturnog potencijala i nove doživljaje. Time bi brojna kulturna središta posredstvom kulturne privrede i kulturnog turizma grad učinila življim, bezbednijim, ali i bogatijim.

Pritom je kulturni turizam, kao grana kulturne industrije, možda i jedini način da ustanove kulture uvećaju svoje samostalne prihode i počnu da misle više o publici i efektima svoga rada. Kada su muzeji u pitanju, koji predstavljaju najatraktivniji potencijal za razvoj kulturnog turizma, oni definitivno više gledaju u svoje muzejske predmete nego u publiku i turiste.

Šesti problem

KADROVSKA POLITIKA PO PARTIJSKOM KLJUČU

Procenjujući kriterijume za imenovanje direktora ustanova i članova UO – učesnici fokus grupa (u svih pet gradova, uključujući Beograd) se, bez ostatka, slažu da je od presudnog značaja stranačka pripadnost, a da je stručnost u drugom planu. Oni navode da je “potrebna depolitizacija kulture, kompletno čišćenje našeg društva i zakona”. Ističući da kriterijumi za imenovanje direktora i članova UO ne postoje, kao ni institucija javnog konkursa, oni navode da ima mnogo nekompetentnih ljudi na odlučujućim položajima, po čemu se ova vlast ne razlikuje u odnosu na prethodnu..

Ilustrujući ovaj problem, član IO Skupštine grada Kragujevca zadužen za kulturu, Slavica Trifunović (na debati u Kragujevcu o modelima i instrumentima KP, oktobar 2002.) je rekla: “Sve institucije kulture su podeljene po partijama – nisu birani po konkursima već ih je postavila partija. To nije problem ako su oni dobri menadžeri, ali ima i onih koji su zalutali. Politizuju instituciju na uštrb kvaliteta, dok je Savet za kulturu depolitizovano telo koje bi trebalo da definiše strategiju kulturnog razvoja, a IO da za svaki konkurs formira posebnu komisiju. Na konkursu koji smo, recimo, raspisali ove godine, za budžet za 2003, prijavljeno je samo 30 projekta za grad od 250.000 stanovnika, i to su projekti lošeg kvaliteta. Nemamo kadrova, menadžera u kulturi, organizatora, animatora, PR menadžera što usporava ovaj proces o kome govorimo.”

O stručnosti, efikasnosti i efektivnosti rada menadžera u kulturi grada Beograda, govori i deo intervju sa članom IO Skupštine grada zaduženom za kulturu, gospođom Goricom Mojović koja je istakla: “Oni koji nemaju dobru inicijativu, ili treba da idu sa tih mesta, ili da nađu nekoga ko će im u tome pomoći. Iako se u javnosti pričalo samo o jednoj smeni (Jugoslovenskog dramskog), ipak je došlo do osam smena čelnih ljudi kulturnih institucija. Ta poslodavstva su smenjena jer je samo Sekretarijat za kulturu bio aktivan i imao ažurne inicijative, dok se pojedini rukovodioci uopšte nisu bavili institucijom na čijem su čelu” (deo intervju objavljen u Ekspres politici, 19–20. oktobar 2002).

Zbog ovih i sličnih problema, reforma i restrukturiranje kadrovskog potencijala podrazumeva poseban program doedukacije i reedukacije kojim bi mogle biti ustanovljene kratkoročne i dugoročne potrebe ustanove, grada, regiona – i na kraju, čitave države. Dakako, pod uslovom da su potrebe identifikovane, i da je strategija kretanja ka zadovoljenju potreba jasno definisana. Međutim, strateško planiranje nije bila vrlina Miloševićevog režima, a kada je u pitanju kadrovska politika, ni prethodnog Titovog režima. Oni su uvek preferirali dirigovano planiranje.

Ako pogledamo jednu analizu kadrovskog potencijala u kulturi grada Beograda početkom osamdesetih godina, koju je sačinio istraživački tim Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, videćemo da i pored relativno velikog broja zaposlenih (U kulturnom sektoru Beograda u posmatranom periodu od 1981–1984. bilo je ukupno zaposlenih 4587, od toga na zaštiti kulturnih dobara 1592, u kulturno-obrazovnim i srodnim delatnostima 1244, i u umetničkim delatnostima 1751.), u kulturi Beograda nisu bile zadovoljene sve kadrovske potrebe, pošto je kvalifikaciona struktura zaposlenih bila nezadovoljavajuća, a pored toga, nesrazmerno veliki broj zaposlenih je radio na administrativnim i tehničkim poslovima, a znatno manji na kreativnoj i neposrednoj delatnosti kulture. Nejednak je bio i raspored stručnih kadrova – najveći broj se nalazio u organizacijama kulture od značaja za republiku i grad, a znatno manji u opštinskim i mesnim ustanovama kulture i tadašnjim “OUR” materijalne proizvodnje. Znatna nesrazmera postojala je i u rasporedu kadrova u kulturi između opština užeg i šireg gradskog područja. Međutim, i pored toga što su istraživači Zavoda identifikovali stanje u kadrovskom potencijalu, gradska i državna uprava nije preduzela nikakve mere da se kadrovski potencijal restruktuiru i bolje rasporedi kako bi bolje i uspešnije zadovoljio kulturne potrebe građana.

Ako je pre dve decenije bila takva situacija, treba videti kakva je sada. To pitanje Zavod istražuje u okviru projekta “Geokulturna karta Srbije” – elektronska baza podataka o kulturnom potencijalu koja obuhvata programske, kadrovske, finansijske i tehničke resurse svih ustanova kulture, kulturnih manifestacija i amaterskih društava u Srbiji (prema podacima iz baze podataka za 47% od ukupnog broja arhiva, biblioteka, muzeja, pozorišta, Zavoda za zaštitu

spomenika kulture, polivalentnih kulturnih centara, manifestacija i amaterskih društava koji deluju na teritoriji grada Beograda – republičkih, gradskih i opštinskih, u obrađenih 104 ustanove (uključujući manifestacije i amaterska društva) od ukupno 221 koliko je evidentirano na teritoriji grada Beograda – zaposleno je 4101 osoba – stalno, po ugovoru ili honorarno, što je, imajući u vidu da za više od 50% preostalih ustanova još nisu obrađeni podaci – znatno više nego pre 20 godina. Od tog broja, 78% je stalno zaposlenih, a 22% honorarno ili po ugovoru. U pogledu kvalifikacione strukture, moglo bi se reći da je ona podjednako nezadovoljavajuća kao i pre 20 godina, pošto najveći broj zaposlenih u kulturi ima osnovnu i srednju stručnu spremu (51%).

Imajući u vidu takvu kadrovsku situaciju, strategija edukacije, nova kadrovska politika, osim doedukacije i reedukacije kadrova, morala bi da podrazumeva i oblikovanje posebne filozofije ustanova kulture koja bi bila okrenuta investiranju u obuku svojih kadrova kao i stvaranje posebnih fondova koje svaka ustanova treba da ima da bi obezbedila svojim kadrovima mogućnost da se doedukuju ili reedukuju, isto kao i jasno formulisane stimulativne i restriktivne kriterijume vrednovanja rada – nagrađivanja i kažnjavanja, kao i čitav niz drugih instrumenata koje treba uspostaviti da bi se slika kadrovske potencijala u gradu Beogradu i u čitavoj Srbiji promenila na bolje.

O kulturnoj administraciji na nivou grada i o pitanju šta obuhvata reforma u ovoj oblasti, na kojim nivoima se sprovodi i koji su dosadašnji vidljivi rezultati, Gorica Mojović je rekla: “Jedino što mogu da podvedem pod pojam kulturne administracije, to su resorni organi zaduženi za kulturu u upravama. Ono što je bitno za reforme jeste da je administracija postala aktivni učesnik kulturnih tokova, a ne samo birokratski. Meni se činilo da su te službe ranije radile kao šalteri. Dođete tamo, podnesete zahtev, oni daju ili ne daju pare i gotova stvar. Ono što je bitno i što mislim da je u toku i da se menja to je da ljudi u administraciji moraju da budu tog profila da budu kvalifikovani da prate pojedine oblasti. Šta to znači? U Sekretarijatu za kulturu, osoba koja prati likovnu umetnost je istoričar umetnosti, osoba koja prati muzičko-scensku oblast je sa Fakulteta dramskih umetnosti. Tu nam fali još jedan čovek. On ne sme da bude činovnik. Imamo mi činovnike koji obračunavaju plate, ali ljudi koji rade u administraciji takođe moraju da korespondiraju, treba da imaju neka znanja jer moraju da prate realizaciju programa i da aktivno učestvuju. Mislim da mnogo toga ne bi bilo pokrenuto s mrtve tačke (mislim na muzeje i galerije) da nema ljudi u administraciji koji kvalifikovano mogu da podstiču, i u saradnji sa institucijama kulture – definišu projekte i programe. U tom smislu, jeste reforma – kvalifikovan sastav administracije. Kako neko može da radi sa bibliotekama ako ne poznaje ne samo propise nego i bibliotečke standarde, itd., ali mora da poznaje i izdavačku produkciju. Najbitnije je da administracija koja prati kulturu bude kvalifikovana i odgovorna. Odgovornost jeste ne samo na ovim

institucijama na koje se ja ponekad ljutim što nemaju inicijativu i što stručni ljudi ne rade dovoljno, a s druge strane morate da imate nekoga u administraciji ko će da ostvari uvid i da kaže: ne može tako, za četiri godine nemate nikakvu ideju kako to da uradite (npr. stalnu postavku). Mislim da je to najbitnije što se tiče administracije, s jedne strane, i brzine reagovanja s druge”. Ilustrujući deo problema koji se odnose na ljudske resurse u kulturi, gđa Mojović je dodala: “Sekretarijat za kulturu, gradonačelnica, predsednik vlade i ja lično svakodnevno smo zatrpani mnoštvom pisama, dopisa, ideja, inicijativa, i ako nemate ljude koji mogu na to brzo da odgovore... (npr. zahtev za podizanje spomenika – neko mora da kaže koja je procedura, da odgovori tom čoveku)”.

Jedan od odgovora na pitanje kako gradski organi uprave mogu da zadovolje rastuće potrebe građana je sigurno reforma državne administracije i javnih službi koje na svojim leđima treba da iznesu sve promene koje društvo pred sebe postavlja. Zato se mnoge države širom sveta suočavaju sa potrebom da promene ili poboljšaju način na koji funkcionišu njihove državne mašinerije. To su izazovi do kojih dolazi da bi se izašlo u susret novim potrebama koje nastaju sa novim ekonomskim, socijalnim i kulturnim politikama. One zahtevaju da se prethodni planski sistem sa rigidnom birokratskom strukturom transformiše u moderan, fleksibilan i racionalan sistem koji je okrenut efikasnom zadovoljavanju potreba društva u celini i pojedinaca koji to društvo čine. Rešenje je u edukaciji lokalnih organa uprave i u permanentnom obrazovanju svih učesnika u procesu donošenja i sprovođenja odluka. Kulturna politika nije moguća bez obrazovane, sposobne i dobro organizovane administracije koja ne samo da može da prati promene, oblikuje kulturnu politiku koja je u skladu sa novim zahtevima društva i stvori uslove za njeno dosledno sprovođenje, već treba i da upravlja promenama. A primera edukacije administracije i njenog osposobljavanja za sve složenije funkcije koje u interesu razvoja društva mora da izvršava ima mnogo – na sve strane i bez prekida organizuju se seminari za lokalne organe uprave i javnu administraciju koji imaju zajednički cilj da stvore takvu administraciju koja bi bila sposobna da prepozna i odgovora na zahteve i potrebe građana lokalne zajednice, a ujedno sposobna da za ostvarenje tih potreba koristi ne samo državne već i privatne i nevladine resurse. Administracija se osposobljava za proces uključivanja regiona i lokalnih zajednica u ukupne nacionalne razvojne procese, a takođe uči i kako da reguliše i kontroliše tokove “input-output” da bi se sprečilo neracionalno ulaganje sa malim korisnim efektima. Nadasve, ona se obučava da upravlja promenama, a ne samo da ih sa manjim ili većim uspehom sledi. Navešćemo samo jedan primer. To je “Poboljšanje rada javnih servisa” – internacionalni seminar za starije vladine službenike i činovnike javnih servisa u trajanju od mesec dana koji organizuje Birmingamski univerzitet u Velikoj Britaniji – za učešće u seminaru polaznici su dužni da uplate 6.750 engleskih funti (!).

Naravno, ovakvi seminari postoje i u Jugoslaviji, ali njih su proteklih godina (i to besplatno za sve polaznike) organizovale isključivo nevladine organizacije (Fond za otvoreno društvo, Magna agenda, G17plus), što pokazuje da organi javne uprave nisu uočili potrebu za reedukacijom i komplementarnim obrazovanjem kadrova u institucionalnom sektoru kulture, iako je on sve do sada bio u skoro isključivoj ingerenciji države. Međutim, od 2001. godine tu funkciju uspešno obavlja Centar za permanentnu edukaciju Univerziteta umetnosti u Beogradu koji je od osnivanja održao čitav niz seminara za kulturnu administraciju. Ipak, i pored toga, ni jedan od ovih seminara nije obuhvatio opštinsku administraciju na teritoriji grada Beograda, što bi, onda, u narednom periodu trebalo svakako učiniti.

Da bi ovi seminari bili uspešni, njima treba da prisustvuju pored predstavnika gradske uprave – sekretara za kulturu, referenata itd., upravnici i urednici programâ ustanova kulture, urednici i novinari kulture lokalnih medija, lokalni umetnici – stvaraoci, prosvetni radnici – animatori kulture, direktori gimnazija, direktori muzičkih škola kao i aktivisti svih partija zaduženi za kulturu i razvoj kulture. Da ne govorimo o značaju koji bi ovakav seminar imao za članove upravnih odbora ustanova kulture, koji najčešće ne znaju da odvoje svoju upravljačku funkciju od funkcije “cenzora” – kontrolora programa. No, najvažnije je da na seminarima učestvuju i oni koji, puni preduzetničkog duha, predstavljaju nosioce inovacija i razvojnih projekata u svakom pojedinom gradu.

Sedmi problem

ODNOS: MEDIJI I KULTURA?!

Prema novom zakonu o ministarstvima koji je donela reformska vlada Republike Srbije, informisanje je prešlo u nadležnost Ministarstva kulture u čijoj se zgradi već mesecima priprema prostor za useljenje državne administracije koja će se baviti pitanjem odnosa mediji-kultura. Time je jasno istaknuta veza između kulture i medija koja nikada do sada nije eksplicitnije formulisana.

Ali, ne samo što kulturna politika do sada nije prepoznavala direktnu vezu između medijskih i kulturnih sadržaja, nego se, izgleda, ni medijska slika nakon izbora nije mnogo promenila. “Ne mislite valjda da je ona silna omladina izašla prošle godine (*prim. aut.*: 5. oktobra 2000.) na ulice da bi i dalje gledala televiziju “Pink”?. Ovo protivpitanje, dobijeno od jedne ovdašnje umetnice kao odgovor u blic-anketi na temu šta se promenilo na kulturnoj i medijskoj sceni u poslednjih godinu dana, možda najbolje ilustruje koliko promene, ukoliko ih uopšte ima, nisu još vidljive”, navodi Gordana Popović, zamenik urednika kulturne rubrike u dnevnom listu “Politika” u svom tekstu “Kultura i mediji – godinu dana posle”, objavljenom u Zborniku *Institucionalna rekonstrukcija – godinu dana posle*.

Aktuelnost pitanja odnosa mediji-kultura ogleda se i u činjenici da mediji u velikom broju manjih gradova i sela u Srbiji, a ništa manje i u većem broju prigradskih opština i sela na teritoriji Beograda, predstavljaju jedini trans-mitivni kanal kulturnih i umetničkih vrednosti. U sadašnjem trenutku, kada je infrastruktura ustanova kulture i umetnosti prilično oštećena i kada njihova delatnost treba da bude reprogramirana, mediji u Srbiji će zadugo morati da obavljaju kulturnu misiju. Zbog toga je, s jedne strane neophodno da kulturna politika sadrži i osmišljenu politiku prema medijima, a s druge strane da mediji vode osmišljenu politiku prema kulturi i umetnosti. Da oni to ne rade, govori i činjenica da se predstavnici medijskih kuća u Beogradu nisu odazvali pozivu za intervjuisanje fokus grupa, čime su istovremeno pokazali i kakav odnos imaju prema problemima kulturne politike o čemu se u okviru istraživanja “Kulturne politike Srbije” tom prilikom raspravljalo. Pritom, ne treba smetnuti s uma da su mediji takođe članovi porodice posrednika, i da se od njih očekuje da imaju aktivan odnos prema kulturi, pošto od tog odnosa s jedne strane zavisi i stepen informisanosti građana o svim pitanjima koja su od opšteg interesa, a sa druge, i stepen u kojem donosioci odluka uvažavaju opšti interes građana po pitanju kulturne i umetnosti.

Završni komentar

I na kraju ove analize ključnih problema kulturne politike grada Beograda, treba istaći da njime, sasvim sigurno, nisu iscrpeni svi problemi vezani za modele i instrumente, već samo jedan broj njih koji se, na osnovu analize prikupljene istraživačke građe, može smatrati prioriternim za rešavanje u narednom kratkoročnom periodu.

Kao što se može videti, mnoga pitanja kao, recimo, finansiranje, privatizacija i sl. nisu otvorena u ovoj analizi, iako, nedvosmisleno predstavljaju osnovne instrumente tranzicijske kulturne politike. Razlozi za to su dvojaki. S jedne strane, Skupština grada nije pružila na uvid stenografske beleške sa skupštinskih sednica na kojima je raspravljano o budžetu grada, tako da istraživački tim nije imao na raspolaganju potrebnu dokumentaciju za analizu problema finansiranja. S druge strane, pitanje kao što je privatizacija, sasvim sigurno ne može biti rešavano, a da ne postoji program i strateški plan razvoja kulture na gradskom, kao i na republičkom nivou, što je ovim izveštajem konstatovano da ne postoji. Dakle, redosled koraka koje treba načiniti odlučio je da pitanje privatizacije, kao i sva druga ključna pitanja kulturne politike u tranziciji koja ovde nisu otvorena (zakonodavstvo, normativna akta, vlasnički odnosi republika-grad-opštine, reforma institucija i administracije u kulturi sl.), budu sagleđana u okviru osnovnog programskog i strateškog dokumenta koji treba da bude donet na svim nivoima odlučivanja, pa tako i na gradskom nivou.

LITERATURA:

1. *Balancing Act: twenty.one strategic dilemmas in cultural policy*, by Francois Matarasso and Charles Landry, Cultural Policy Research and Development Unit, Policy Note No.4, Council of Europe Publishing
2. Klod Molar, *Kulturni inženjering*, Klio, 2000 (original: L'ingenierie culturelle, Claude Mollard)
3. Culture and Development, World futures, vol.33, no 1–3, 1992 (Gareth Show, Growth and Employment in the Uk's Culture Industry, pp 165 – 180; Eva Kurti and Miklosh Marshall, Cultural Goods and Their Positive Externalities, pp. 181–189)
4. In from the margins, Council of Europe, 1997 (Tourism and culture, pp. 331–333)
5. Stiven Menel, *Kulturna politika u gradovima*, izveštaj o studiji Saveta Evrope *Ekperimentalno istraživanje kulturnog razvitka u evropskim gradovima*, Beograd, 1982.
6. Mario D'Angelo, Paul Vesperini, Cultural policies in Europe: a comparative approach, Council of Europe, 1998
7. Muzeji i galerije u Srbiji, tematski blok, priredila Milena Dragičević Šešić, časopis *Kultura*, Beograd, 1998, br. 97, str.67–117
8. Vesna Đukić Dojčinović, *Za regionalizaciju kulturne politike u Srbiji*, Zbornik eseja FDU, Beograd, br. 4, 2000, str. 369–385
9. Kultura i turizam, tematski blok, priredila Vesna Djukić Dojčinović, časopis *Kultura*, Beograd, 2002, br. 103/104, str.261–308
10. *Rekonstrukcija institucija-godina dana trenzicije u Srbiji*, zbornik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2002 (Vesna Đukić Dojčinović, Obrazovanje, nauka, kultura – od vizije ka stvarnosti, str. 401-411, Gordana Popović, Kultura i mediji – godinu dana posle, str. 433-438).

Vesna Đukic Dojčinović

SEVEN CAUSES OF TRANSITIONAL CONFUSION

Summary

During the first few years of transition, the cultural policy of the city of Belgrade ran into a number of problems and strategic dilemmas characteristic of modern societies. Among cultural administrators these problems caused what this paper terms 'transitional confusion'. The paper registers seven causes of this confusion, and attributes them to the fact that a democratic cultural system has still not been established.